

cine de Bernat de Gordon: estudi i edició del fragment conservat (llibre VII, Antidotari) (Papers of the Medieval Hispanic Research Seminar, 76), Londres, Queen Mary, University of London, Medieval Hispanic Research Seminar 2017, 150 p.

El *Lilium medicine* («Lliri de la medicina») de Bernat de Gordon és un dels compendis de medicina pràctica més difosos de l'edat mitjana i l'obra que va donar més fama al seu autor. Bernat de Gordon, d'origen occità, va ser professor entre 1283 i 1308 a la facultat mèdica de Montpeller, una de les capdavanteres d'aquell temps. Hi va coincidir amb Arnau de Vilanova, i, segons sembla, tots dos van mantenir una d'aquelles rivalitats aferrissades que ja aleshores enfrontaven de vegades els col·legues universitaris. Escrit entre 1303 i 1305, el *Lilium* descriu les diverses malalties i la seva terapèutica al llarg de set llibres, seguint l'ordre usual des del cap fins als peus. Tot i que clarament fonamentat en el galenisme renovat a partir de les últimes dècades del segle XIII, la seva voluntat enciclopèdica i didàctica, la seva senzillesa i la seva orientació allunyada de l'especulació teòrica li van assegurar una difusió àmplia i duradora, tant en el llatí original com traduït a l'hebreu i a diverses llengües vernacles, arribant a la impremta del renaixement.

Una de les llengües a les quals es va traduir el *Lilium* va ser el català. Tanmateix, no es conserva, malauradament, més que una petita part d'aquesta versió, que és el fragment que Antònia Carré i Lluís Cifuentes presenten i editen en aquest volum. Correspon fonamentalment a l'antidotari o repertori de receptes per elaborar medicaments compostos, que clou el darrer llibre de l'obra. El text s'ha transmès en un manuscrit miscel·lani mèdic copiat el 1435, en part pel barber-cirurgià de Barcelona Vicenç de Colunya, i conservat a la Biblioteca Colombina de Sevilla (7-4-12).

L'edició va precedida d'un estudi completíssim dels mateixos editors, que comença amb una síntesi brillant del procés de vernacularització dels sabers medievals, especialment centrat en la llengua catalana i en l'àmbit mèdic. Tot seguit es presenten l'autor i l'obra objecte de la traducció, així com les seves altres versions conegudes —a l'hebreu, al francès, al castellà, a l'alemany, a l'anglès i a l'irlandès. El nombre de traduccions del *Lilium* demostra el seu èxit també fora del món acadèmic, on dominava el llatí. Després s'analitzen els testimonis de la circulació del *Lilium* en el domini lingüístic català a partir d'inventaris de llibres, dins la secció 5, titulada «L'existència de la traducció catalana completa del *Lilium medicine*». Aquest títol, de fet, no reflecteix amb exactitud el seu contingut, atès que la corroboració que existia una versió completa no es dona fins al capítol següent, on s'especifica que el primer dels capítols copiats al còdex sevillà no pertany a l'antidotari, sinó a la part anterior del *Lilium*. El manuscrit i els seus continguts són descrits amb cura en la mateixa secció 6. S'hi apunta que es tracta d'una compilació destinada a donar suport a l'activitat professional del mateix Vicenç i dels seus col·laboradors, atès que tant ell com altres mans hi van copiant escrits amb una orientació clara cap a la farmacologia i la pràctica mèdica, tots en català, llevat d'algunes receptes en llatí: a més del fragment del *Lliri* separat en dues parts, conté sèries de receptes, un herbari i tractats de diagnòsi i de prognòsi, però el més destacable és sens dubte la *Pràctica breu* atribuïda a Plateari, testimoni únic i aparentment complet de la versió catalana d'aquest divulgat compendi de medicina pràctica —una obra ben mereixedora de ser també editada, ara amb el suport de la recent edició crítica del text llatí a càrrec de Victoria Recio Muñoz (Florència

2016). Les obres traduïdes presents en aquest còdex semblen tenir un origen predominantment salernità i, en general, s'evidencia en el compilador una inclinació cap a materials més aviat tradicionals i menys sofisticats que els de la medicina escolàstica posterior. No ho desmenteix pas la presència del *Lilium*, malgrat que ja s'hagi redactat sota la influència del nou galenisme, si tenim en compte que es limita a reproduir-ne l'antidotari.

A continuació s'analitzen les característiques de la traducció catalana del *Lilium* a partir de l'acarament amb diversos testimonis llatins, atesa la manca d'una edició crítica de l'original, i amb la traducció castellana, així com a partir del lèxic i l'ortografia que s'hi empren. Les conclusions de l'estudi lingüístic són que es va traduir directament del llatí a les primeres dècades del segle XIV —i, per tant, molt abans que l'únic testimoni conservat—, dins la primera fase de traducció dels sabers mèdics i naturals al català, que es va produir durant el regnat de Jaume II. Finalment es compara la versió catalana del *Lilium* amb la castellana impresa el 1495, amb el resultat que queda desmentida la hipòtesi que la segona deriva de la primera. També es confronta amb les franceses, que tampoc no mostren cap relació amb la catalana. En l'extensa bibliografia emprada per Carré i Cifuentes en el seu documentat estudi només trobo a faltar l'edició del *Tractatus de crisi et de diebus ceticis* a càrrec d'Alberto Alonso Guardo (Valladolid 2003), a desgrat que aquesta és una de les obres de Bernat de Gordon que s'hi citen.

L'edició del breu text català conservat del *Lliri* resulta acurada i clara. Deixant de banda el primer capítol, que no pertany a l'antidotari, les receptes inclouen tota mena de formes medicamentoses, com ara píndoles, xarops, gotes, col·liris, ungüents o electuaris, i es distribueixen en quatre capítols, seguint l'habitual ordre de les malalties des del cap fins als peus, igual que el conjunt del *Lilium*. Clou l'antidotari un capítol dedicat a la cosmètica facial, amb fórmules per obtenir una pell blanca i unes galtes vermelles —l'ideal de la bellesa femenina durant segles. Com era usual, la major part dels ingredients dels compostos farmacològics són d'origen vegetal, però també n'hi trobem alguns d'elaborats amb productes curiosos de procedència animal, per exemple unes pólvores per trencar la pedra del ronyó confeccionades amb escorpins i un ungüent cosmètic emblanquidor fet amb cargols en salaó.

A l'aparat crític els editors indiquen oportunament correccions al text i les divergències amb les versions llatina i castellana del *Lilium*. Així mateix, s'hi anoten alguns aclariments sobre el text, sobretot en relació a la fitonímia.

Aquest volum és una excel·lent mostra de la magnífica tasca que Carré i Cifuentes, ànima de l'equip de *Sciència.cat*, estan duent a terme des de fa més de vint anys a favor del rescat de la literatura medieval i renaixentista de tema tècnic i científic en llengües vernacles, especialment en català, no tan sols a través de nombrosos estudis i edicions com aquesta, sinó també des del web i la base de dades del projecte, d'obligada consulta per a qualsevol que es vulgui introduir o aprofundir en aquest àmbit. En els seus treballs s'uneixen de manera impecable el rigor filològic i la comprensió global del fenomen important de la vernacularització del saber, en la cruïlla entre la història de la llengua i la literatura, la història de la ciència i la història social. Esperem que en el futur la seva recerca continuï donant fruits tan esponsorosos com aquest.

Sebastià GIRALT
Universitat Autònoma de Barcelona